

Rolf G H Henriksson (red):

**Konjunkturinstitutet
under Erik Lundbergs tid**

Den 1 maj 1937 började det statliga Konjunkturinstitutet (KI) sin verksamhet under blygsamma former med den nyblivne docenten Erik Lundberg som ansvarig. Under sommaren anställdes två medarbetare, Bengt Metelius och Maj Ahlberg. 18

år senare avgick Lundberg under uppse-
endeväckande former och övergick 1954
helt till den professur vid Stockholms hög-
skola han fått 1946. Han lämnade ett insti-
tut som då hade en central position i
svensk ekonomisk politik och forskning. I
samband med KIs 50-årsjubileum förra
året publicerades en festskrift *Konjunk-
turinstitutet under Erik Lundbergs tid.
Tillbakablickar vid 50-årsjubileet* med
Rolf G H Henriksson som redaktör.

Det är en rikt illustrerad och typogra-
fiskt tilltalande minnesbok med bidrag
från sju KI-medarbetare som redogör för
sina erfarenheter och upplevelser från KIs
barndom. Claes Bergs kapitel är ett un-
dantag – han är forskaren som kommer
utifrån och granskar de svenska infla-
tionsgapkalkylerna. Boken hålls sam-
man av ett inledande och ett avslutande
kapitel av dess redaktör. Den bild som ges
av KIs tillkomst och utveckling är ett vär-
defullt bidrag till förståelsen av den eko-
nomiska politiken i vårt land under de-
cennierna kring andra världskriget.

KIs tillkomst

Rolf Henriksson visar inledningsvis att
Dag Hammarskjöld var den drivande
kraften bakom KIs tillkomst. Redan inom
Arbetslöshetsutredningen framförde han
tanken på ett statligt konjunkturbevak-
ningsorgan. Den nya typ av mer ambitiös
och "aktiv" stabiliseringspolitik som
växte fram under 1930-talets depression
förutsatte tillgång till bättre beslutsunder-
lag. Det fanns förvisso redan löpande in-
formation om det ekonomiska läget i pub-
likationer som *Ekonomisk översikt* och
Det ekonomiska läget men dessa vände sig
till allmänheten och näringslivet, inte till
staten. Utomlands fanns också olika kon-
junkturinstitut av privat karaktär som fö-
rbilder.

Bengt Metelius behandlar KIs första
tio år. KI kom att knytas nära till Riks-
banken och Finansdepartementet, i syn-
nerhet genom att höstrapporterna kopp-
lades till statsverkspropositionen. Som
Bengt Metelius så tydligt formulerar det
stod KI "till det allmännas, inte till all-
mänhetens tjänst" såsom var fallet utom-
lands. Samtidigt gavs emellertid KI en

självständig ställning eftersom det inte låg
under någon annan myndighets fögderi.

Knappt hade institutet grundats förrän
det lades i malpåse våren 1940. Dess med-
arbetare sögs upp i olika statliga verk och
nämnder. I oktober 1943 skedde pånytt-
födelsen. Efter krigsslutet kom KI att
snabbt hamna i den ekonomisk-politiska
debatten med sina prognoser för bl a utri-
keshandeln. Här var Metelius en av de an-
svariga: "I brist på ekonometrisk modell
drog jag med linjal ut olika trender i ett
diagram över utvecklingen av export och
import. Resultatet blev – med dessa lin-
jära premisser – ett importöverskott på
maximalt 2 miljarder kr." Något år senare
visade facit att importöverskottet faktiskt
blev nästan exakt 2 miljarder kronor.
Även enkla tumregler kan ge goda prog-
noser.

Ny statistik

Ingvar Ohlsson berättar på ett personligt
sätt om uppbyggnaden av nationalräken-
skaperna och den ekonomiska statistiken.
Genombrottet för Keynes idéer motive-
rade detta arbete. Den nya stabiliserings-
politiken krävde ny statistik över centrala
aggregat i den keynesianska modellen
som konsumtion, investeringar, sparande
och nationalinkomst. Länder där ekono-
misk planering stod högt på den politiska
dagordningen, som Holland, Norge, Eng-
land och Sverige, var pådrivande. I stats-
verkspropositionen för år 1948, där be-
greppet nationalbudget introducerades,
stod bl a att genom nationalinkomststatis-
tiken kunde "hållpunkter för samhällsin-
gripanden" erhållas. Nationalräkeska-
perna skulle också visa sig viktiga för de
nystartade långtidsutredningarna.

I den allmänna prognos- och plane-
ringsoptimismen bildade några KI-an-
ställda Prognostica för att ge sig in på
aktiemarknaden. Prognostica kunde inte
slå marknaden: "När cellulosaaaktierna
mot förmodan dalade upphörde vårt
kreativa intresse för börsern."

Ohlsson beskriver hur Lundberg beto-
nade den ekonomiska statistikens brister
och med detta sammanhängande moral-
iska problem. "Jag tror att vi är inne i en
farlig typ av statistisk demoraliserings-

process, där en djärv statistisk beräkning föder ännu djärvare metoder." Lundberg krävde en "statistisk etik". Hans varning äger giltighet än idag. Vissa av posterna i KIs kalkyler omgavs med "tillförlitlighetstal". Dessa bortföll dock så småningom.

Regleringsekonomin

Lars Lindberger belyser problem med statsskulden och investeringarna under den tidiga efterkrigstiden. Det första problemet reducerades av inflation och hög tillväxt, det andra genom avskaffandet av diverse regleringar och kontroller. Lenart Fastbom redogör för den från Tyskland importerade Konjunkturbarometern, som fortfarande spelar stor roll i KIs löpande verksamhet.

Gustav Cederwall framhäver det politiska elementet. Jag är frestad att säga att han ger Finansdepartementets syn på KIs verksamhet. Han hävdar att den regleringsekonomi som Sverige hamnade i efter andra världskriget bidrog till intresset för planering och därmed till nationalbudgetarbetet. Här såg vissa tongivande socialdemokrater en öppning mot mer planhushållning. Richard Sterner var en av entusiasterna: "Richard, ivraren var alltid pigg på planering och reglering." Så uppstod en grupp inom regeringskansliet för ett nationalbudgetarbete, den sk nationalbudgetdelegationen med bl a Karin Kock, Mats Lemne, Richard Sterner och Alf Johansson som medlemmar och Gustav Cederwall som sekreterare.

Avregleringen under 1950-talet begränsade emellertid utrymmet för statsingripande och därmed intresset för nationalbudgeten som planeringsinstrument. Den kom istället att få en mer passiv roll genom att bli en del av prognosverksamheten. 1955 avskaffades nationalbudgetdelegationen, ersatt bl a av det sk utredningsrådet, i sin tur nedlagt 1987.

Cederwall tar även upp Erik Lundbergs ställning. Denne intog en självständig position och "behöll alltid sin frihet att säga saker och ting som kunde väcka förargelse både på det ena och det andra hållet". I synnerhet kritiserade han regleringsekonomin, en kritik som sammanfat-

tades i Lundbergs bok *Konjunkturer och ekonomisk politik*, utgiven i nära samarbete med SNS 1953. Cederwall uppfattade och uppfattar fortfarande denna bok som en politisk stridsskrift. Finansdepartementet började så smått inta en svalare inställning gentemot KI, bl a genom att bygga upp en egen kompetens på konjunkturuområdet.

Börje Kragh behandlar kreditmarknadsanalysen – hans perspektiv är doktrinhistoriskt. Detta perspektiv dominerar också i Claes Bergs uppsats. Han demonstrerar på ett övertygande sätt Lundbergs pionjärinsats inom inflationsgapsanalysen och åskådliggör hur denna fortlevde inom svensk nationalekonomi.

Lundberg bidrar med sina minimeoarer – en redogörelse för hans utbildning och utveckling som ekonom. Intresset för institutionella och politiska förhållanden var en stor drivkraft hos honom. Han tecknar också en ljus bild av Dag Hammarskjöld och Ernst Wigforss. Rolf Henrikssons livfulla intervju med Lundberg bör läsas som en utvidgning av Lundbergs eget bidrag. Här ger han också sin syn på sin roll som chef för KI.

Lundberg avgår

Lundbergs avgång markerar den dramatiska höjdpunkten i boken. Händelsen skildras i Kraghs, Lundbergs och Henrikssons bidrag. När den socialdemokratiske regeringen sökte ta ett fast grepp om det ekonomisk-politiska rodret efter andra världskriget, uppstod problem med KIs självständighet. Lundberg värnade om KI bl a genom att satsa på forskning. Samtidigt önskade Finansdepartementet få till stånd en hårdare styrning. Brytningen kom i samband med den famösa "A:24-an". Gunnar Lange och Mats Lemne, representanter i Nämnden för Konjunkturinstitutet för Finansdepartementet och Riksbanken, var kritiska mot en vad som idag förefaller helt oskyldig skrivning. Kragh skriver "det är svårt att i konjunkturrapporttexten hitta något förgripligt uttalande". Kontroversen, som får ses som resultatet av ambitiösa politrulers insats, utmynnade i Lundbergs avgång.

Nämndens roll som styrelse för och granskare av KI behandlas av Henriksson i det avslutande kapitlet. Bent Hansen, Lundbergs efterträdare på KI, arbetade aktivt för att avskaffa nämnden. Den lades också ned 1961 genom Krister Wickmans försorg. Han hade för övrigt varit medförfattare till A:24-an under hösten 1953. Problemet med KIs oberoende kvarstår än idag. Vilken frihet skall ett verk som KI ha gentemot sin närmaste uppdragsgivare Finansdepartementet?

Erik Lundberg avled under bokens tillkomst, vilket delvis förklarar varför festskriften formar sig till en så massiv hyllning till den unge och dynamiske Lundberg. Ingen – utom Cederwall och Lundberg själv (han lever upp till sitt rykte att alltid kunna finna oväntade infallsvinklar) – är kritisk mot Lundbergs fögderi.

Hade KI följt en annan bana om Lundberg satsat hårdare på matematiska och statistiska metoder och varit mer positiv till alternativa ansatser? Hur gick det för KI jämfört med utländska motsvarigheter? Vilket inflytande hade KI på den faktiskt förda ekonomiska politiken? Detta är frågor som väcks men får belysas i andra studier än i denna mycket personligt hållna jubileumsskrift, som rapporterar från ett ekonomiskt-politiskt tidevarv som kan förefalla avlägset. Debattfrågorna från denna tid har dock mycket gemensamt med dagens diskussion om avreglering och kontroller. Skillnaden är att idag har avreglering blivit ett allmänt fältrop även i de politiska läger som för 40 år sedan var kontrollernas och regleringarnas varmaste förespråkare. Kanske Lundbergs kritik haft effekt trots allt – fast med en mycket lång "lag"?

Professor *LARS JONUNG*
Handelshögskolan i Stockholm